

El lèxic català en el diccionari (DECat) de Joan Coromines

1. INTRODUCCIÓ

La comissió del centenari de Joan Coromines m'ha fet l'honor, que li agraeix, de confiar-me la conferència sobre el DECat. Hi he acceptat després de pensar-m'ho molt. No és cap secret que, per motius que ell sabia i que jo sospito, el senyor Joan Coromines no era gens amic meu i no és cap secret que m'atacà sempre que va poder, amb raó o sense. Va arribar a dir, entre moltes altres coses, que jo era un bàrbar (*s. v. tardor*) per haver parlat de la «província»¹ de Lleida, que la meva valencianitat no era gaire segura (*s. v. safanòria*), quan ho és pels quatre costats des de generacions, que jo atacava els demòcrates (*s. v. senderi*), mira per on!, o que volia crear una muralla xinesa entre el valencià i el català (*s. v. tombar*). Em considera «arrelat a l'estranger, amb interessos més germànics o suïssos que valencians» (*s. v. voler*). I moltes coses més. No cal refusar aquestes falsedats. Val a dir, tanmateix, que jo també m'he anat defensant quan ho he cregut oportú.

No vaig voler acceptar la invitació que amablement em féu Joan Solà a participar en les conferències de Sabadell, organitzades ran del traspàs del gran etimòleg, car les crítiques haurien estat fora de lloc i els elogis haurien estat interpretats com a insincers. Ara, però, han passat uns anys i ja podem mirar-nos el diccionari etimològic i la resta de la producció corominiana amb una mica de perspectiva històrica. Torno a agrair al comitè del centenari que m'hagi donat plena llibertat per exposar sense embuts el que penso del DECat. No cal dir que procuraré ser ben objectiu.

Haig de manifestar, en primer lloc, tota la meva admiració, que és molt gran, per l'obra de Joan Coromines, especialment com a autor dels dos diccionaris etimològics, castellà i català, puix que no es poden separar en la doctrina, com l'au-

1. Ell, però, parla de «departament» al Rosselló (*s. v. pallaga*).

tor tampoc no els separava. La realització del DECat és una gesta gegantina. Feu-ne una prova: dediqueu un parell d'hores a llegir-lo. Obriu el diccionari, doncs, per qualsevol lloc i quedareu esborronats, estabornits, davant aquella allau de dades filològiques, de comparacions amb altres idiomes, romànics, germànics i de més llunyans. Com és possible que un home quasi sol hagi pogut dur a terme una tasca semblant, una vera escarada? Diu l'autor el 1979 en el prefaci del DECat: «Aquesta és l'obra de tota una vida. Des de 1922, data de les primeres notes preses amb aquest objecte, no he parat mai de dedicar-m'hi en forma creixent». És realment admirable la mostra de treball i voluntat ferrenya esmerçades en una tasca que Coromines considerava igualment científica i patriòtica. Calia dotar el català d'un instrument igual o superior al de les altres llengües de cultura. I a fe que ha reeixit en la seva comesa! Avui no es pot donar un pas en etimologia romànica, i no diguem en filologia hispànica, sense tenir ben en compte l'aportació extraordinària fornida per Joan Coromines. Abans es prescindia alegrement, en els estudis romànics, de les dades hispàniques. Des de l'aparició dels diccionaris de Coromines s'hi compta, i molt. Aquest capgirament de la situació l'he observat des de l'Europa central al llarg dels darrers anys.

Podrem, això sí, criticar un punt o altre del treball, però hi seran minúcies, taquetes que no deslluiran el conjunt de l'obra. He dit sovint que sense el DCVB no es podia concebre un estudi de filologia catalana, i ara dic que sense el DECat és impossible emprendre qualsevol estudi d'etimologia catalana o d'etimologia romànica. Aquest diccionari, a part del seu caire etimològic, addueix força contribucions d'aspectes historicolingüístics i dialectològics, sobre els quals després tornaré.

També voldria afegir que aquest estiu passat, viatjant per Castella, passava per pobles i poblets amb noms ben curiosos, i em deia que, com que Coromines no hi havia treballat la toponímia, ací no tenen com nosaltres un *Onomasticon*.

Consti, doncs, ben clarament el meu respecte i la meva admiració per l'obra de Joan Coromines. Especialment pel seu diccionari etimològic català, del qual tractaré ací.

Coromines ja s'havia ocupat intensament del català en el DCEC i en el DCECH. Però de debò és el 1980 quan comença a publicar el seu DECat, obra portentosa, duta a terme quasi en solitari; el nou diccionari és el *pendant* del DCECH al qual supera en aspectes de documentació i de coneixements dialectològics. Són nou gruixuts volums i un desè d'índexs; els índexs són veritablement impagables, deguts a Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas, i faciliten moltíssim la consulta de l'obra.

El DECat és un treball imprescindible, de consulta obligada, no solament per als catalanòfils —no dic per al públic català en general, dic els catalanòfils— sinó també per als romanistes siguin italianistes, hispanistes o de qualsevol especialitat de la Romània; i això tant si hom està d'acord amb l'autor com en oberta dis-

crepància. No crec que hi hagi un sol article que no mostri una o altra mancança, però mai no deixa d'aportar algun ensenyament útil.

Aquest diccionari va ser acollit amb molt d'entusiasme a Catalunya i ha resultat un *best seller*, a causa del fet que en general la gent desconeixia la seva natura etimologicofilològica i creia que era un «complement» del normatiu *Diccionari general* de Pompeu Fabra. Encara avui el repertori de Coromines a Catalunya és intocable. Però cal confessar que presenta deficiències de fons i de forma que, en jutjar-lo a poc a poc, caldrà també mostrar, tot i que al costat de defectes hi ha moltes, moltíssimes coses excel·lents.

Obra d'un sol home, allà no s'ha despullat cap text per complet, sia literari sia col·lecció documental o monografia dialectològica, i hi manquen moltes obres; sense anar més lluny la imprescindible «Biblioteca Catalana» editada per Ramon Miquel i Planas, potser deixada de banda per motius polítics. Només l'obra de Pere Coromines, pare de l'autor, ha gaudit del privilegi d'ésser despullada abundantament (és un senyal de pietat filial que m'estaré de criticar, encara que sovint fa estrany col·locar aquesta obra paterna a l'altura de la de Ramon Llull, Ausiàs March o Jacint Verdaguer). Tampoc no s'han tingut en compte els atlas lingüístics hispànics (ALEA; ALEICan, ALEANR) i no hispànics (AIS, ALG); de catalans no en teníem cap de fiable fins ara.

L'objectiu de l'autor és trobar l'etimologia dels mots, i quan el vocable en qüestió té un origen clar i indiscutible, l'estudia amb menys deteniment i cura que quan s'ha d'encarar amb mots d'origen desconegut o controvertit (vegeu el diferent tractament del parell sinonímic *cornella* i *cucala*); en aquests darrers casos es posa de manifest l'enorme capacitat de Coromines per relacionar fets pertanyents a diferents sistemes lingüístics; esmentaré, per exemple, els articles *arna*, *bassetja*, *cucala*, *enterc*, *espurna*, *màscara*, *tancar*, *tremuja*, encara que no sempre estiguem d'acord amb la solució propugnada.

La macroestructura del diccionari comprèn tot el que és llengua literària, antiga i moderna, i també una pila de termes dialectals no aplegats fins ara i que són introduïts mitjançant una creueta. És sens dubte una gran recollida de vocables catalans. Algun terme, però, hi manca estranyament, com *bany Maria*, *badil* o per exemple, entre els cultismes, *biosfera*, *lúdic*.

2. ESTRUCTURA DELS ARTICLES

En la microestructura, després del lema, ve la proposta etimològica, seguida de la data de la primera documentació. Això hauria de ser sempre així, però sovint s'esmenta també l'existència del mot en altres fonts, tot barrejat amb les opinions de l'autor (*cf. s. v. farigola, uixier*, etc.), sovint polèmiques. Després arriba el tractament de l'etimologia, generalment ben desenvolupat: existència de documenta-

ció antiga o moderna, extensió dialectal, coincidència o discrepància amb altres reflexos del mot en les llengües veïnes, discussió amb els col·legues la majoria de les vegades per mostrar llurs deficiències i la bondat de les pròpies idees: aquest tractament a voltes és una mica penós (veg., p. ex., s. v. *espurna*, III, 671a;² s. v. *volp*, IX, 383b: «no han impedit Guiter i AlcM d'exhibir llur deplorable ignorància en fonètica»). Tinc una antologia d'aitals eixides de to. Deixem-ho.

Segueixen els *derivats* del mot lema i els *composts*: aquesta és generalment la part més fluixa del diccionari i la que l'autor ha curat menys; hi són nombroses les llistes rònegues, sense data ni estudi d'aquestes formacions (cf. *llumera*);³ vaig analitzar monogràficament el cas d'*entresòl* en els dos diccionaris, tractat com a simple compost de *sòl*, però un *entresòl* és una cosa diferent del *sòl* de terra i té al darrere tota una història lèxica; vegeu encara, s. v. *raça*, els derivats i composts *racista*, *racisme*, *antiracista*; s. v. *penya*, els derivats *despenyador*, *despenyament*, *despenyar*, sense cap explicació; és clar que de vegades algun derivat presenta problemes i aleshores l'autor s'hi interessa.

Una disposició discutible és que en un article qualsevol Coromines afegeix a la fi (quasi sempre sense datar ni precisar-ne la font) l'esment de termes relacionats amb el mot lema (cf. *secalina*, s. v. *sègol*), generalment de nissaga grega; així sota *muscle* veiem el derivat *mioma* i *miositis* i els composts *miàlgia*, *miastènia*, *miocardi*, *miocarditis*, *miodinàmia*, *miògraf*, *miolema*, *miologia*, *miotomia*, *miectomia*, *amiotròfia*. Sota *llop* trobem *liceu* o els composts com *licantropia*, *licopodi*, *licoperdàcies*. Sota *peu* tenim *podòmetre*, *antípoda*, *àpode*, *bipodia*, *polípod*, *trípode*. Sota *prim* elenca *protocol*, *patracol*, *proterozoic*, *proteïna*, *protargol*, *proteisme*, *proteïforme*. Sota *gendre* tenim esmentats *gamopètal*, *gonorrea*, *gonorreic*.⁴ Cal dir que aquests mots tenen també una història que caldria conèixer. Ningú no pensarà que la majoria han vingut directament del grec al català; s'hauria de cercar el centre o centres d'irradiació i fixar la data d'entrada en la nostra llengua. Ara bé, aqueix procediment d'enfilat mots savis, Coromines no el segueix sempre, i així, per exemple, fa un article independent per a *halièutic* quan hauria d'anar sota *sal*, puix que aquest mot és

2. «Que filòlegs com Montoliu (*BDC*, III, 70), Moll o Salvioni no s'hi basquegin, no sobta, perquè llur fonètica és baldera. Però que homes com MLübke, Wartburg i Rohlf acceptin la idea, a despit de la doble dificultat, ja sorprèn. Per això sembla que ho acceptin forçats, per no saber cosa millor, i com fent el desentès [...]»

3. Vegeu *llumera* (s. v. *llum*) sense cap referència; cf., però, DCVB, s. v. amb un sentit de l'Alguer, i encara *lumeres* a Sant Vicent Ferrer, *Sermons*, III, p. 139 i document de Castelló del 1470 (BSCC, 49, 1973, p. 73).

4. Si tant comprimeix els articles per posar-ho tot en un lema, es comprèn malament que també caigui en el vici contrari. Així *grec* i *gresca* formen dos articles diferents, i el mateix passa amb *errar* i *enrònia*, etc. Tampoc no s'explica gaire que, a part els mots catalans, de tant en tant tracti l'etimologia de mots d'altres llengües; per exemple, després de l'article *escarabat* hi ha tot un apèndix sobre el francès *cafard* amb una proposta etimològica no gaire fonamentada.

un derivat del grec *als* emparentat amb el llatí *SAL, SALIS*. Afegiré que quan tracta de cultismes la part filològica no està gens curada, i vocables que surten al segle XIV i sobretot al XV els sol datar del 1696 al diccionari de Lacavalleria (*cf.* el meu llibre *De Ramon Llull al Diccionari de Pompeu Fabra*, p. 180-181): per exemple *sevícia*, datat el 1864 a una edició pòstuma de Labèrnia quan ja surt a començament del XV.

2.1. *Contrast amb el FEW*

Cal fer remarcar que el DECat no es regeix per una concepció fixa, per una estructura clara, segons uns esquemes de treball prèviament establerts sinó que cada article és plantejat de manera diversa. És el més oposat al saludable rigor del FEW de W. von Wartburg, una obra genial a la qual Coromines llança enverinades crítiques (per exemple: «Wartburg, home de caràcter soberg i d'una obstinació fundada en les seves idees de grandesa s'aferra estranyament [...]», *s. v. virar*, IX, 303a [més aviat Coromines sembla autoretratar-s'hi]). En el FEW els materials, les dades objectives són separats de la discussió etimològica.

Hom ha perdut ací en el DECat una bona ocasió d'allunyar de forma radical les dades filològiques objectives de la discussió, tot sovint poc grata, de les opinions dels altres investigadors. Vull dir ara, per contrast, com s'actuà en el FEW, que és un diccionari de francès, de l'occità i del francoprovençal. El punt de partença és diferent, perquè ací els lemes de la macroestructura són els *etyma*, siguin llatins, germànics, etc., mentre que Coromines parteix del terme romanç, en el nostre cas el català. Al FEW la primera part, els materials ben assenyalats i clarament localitzables i datats, disposats segons un ordre geogràfic, és delimitada de manera clara de l'altra part, que és la discussió i el comentari etimològic. Ací, en el comentari, és explicada l'evolució des del mot origen (generalment el terme llatí), a més es posa en relació la família llatina, germànica o àrab estudiada amb les seves equivalències en les llengües de la Romània, hom al·ludeix als manlleus fets per les altres parles romàniques o germàniques i anglosaxones a la paraula francesa o provençal estudiada, es justifica quan cal la classificació establerta, es discuteixen les opinions dels altres lingüistes i es dona la bibliografia sobre el tema.

Walther von Wartburg sempre va explicar (i m'ho digué sovint) que aquesta separació absoluta entre els materials i el comentari o la discussió era motivada per diverses raons. Primer, perquè tot queda més clar i més net, i, segon, perquè les opinions que ell, Wartburg, exposava sobre cada vocable potser serien renovellades, matisades o impugnades més tard, mentre que la part que comprèn els materials objectius sempre quedaria. Això és, al meu parer, importantíssim i un avantatge damunt els diccionaris de Coromines, on es barreja la dada filològica, l'opinió de l'autor o les seves manies i rampells contra els col·legues que no són de la seua devoció (*dont je suis*).

3. IDEES DE L'AUTOR

Continuem amb el diccionari de Coromines. Aquest autor atorga poc de valor a les dades extretes de texts i censura (*passim*) els qui creuen en el testimoni dels documents escrits; ell els maneja al seu albir (vegeu com data el *Llibre del Consolat de Mar* o bé com s'inventa l'existència d'un terme; així *bertol* quan el manuscrit duu *cimbeyl*, s. v. *bertrol*). Constantment comet errades de caràcter filològic a causa d'aquesta descurança dels texts, dels documents escrits (per exemple l'*esmerla*, valencià central per *merla*, confosa amb la rapinyaire *esmirle*; el terme turc *murtat*, que significa 'renegat' i que en Muntaner és un 'missatger', Coromines el converteix en un parent de l'italianisme *mortadella*, etc.). Solament es fia de les seves enquestes dialectals i del seu judici (vegeu *anar*, nota 9; *aranzel*; *bàlec*; *bòria*, II, 11b44; *carena*; *esputna*; *vèllor*...; vegeu s. v. *pinta*: «Tots s'hi equivoquen»). S'aferra a una opinió i no abaixa veles, encara que hagi estat advertit en crítiques científiques: cf. *braguer*, *brivó*, *bullir*, *esmerla*, *realgar*, *volcà*. L'autor mostra tot sovint rampells de còlera; vegeu *felipa*; *vessar* (IX, 209b a propòsit d'*universitat*). Hi ha vegades que sembla que no visqui en la realitat i ignori mots ben populars com *fúrcia* o *fúrsia* 'prostituta barata', mot per al qual proposa una explicació estirada pels cabells: del llatí *forcée* (francoprovençal *furcie* o de l'alemany *Furz* 'pet, llufa' i desconeix el castellà *furcia* [IV, 238b]).

Un altre punt feble pel que fa al mètode és l'excessiva tendència a explicar certes etimologies mitjançant encreuaments de vocables, quan en la investigació etimològica moderna hom ha abandonat aqueixa dèria: vegeu *melangia* < *melancolia* × *letargia*; *clafert* < *calefactus* × *caudere*; *govanella* < **munnonella* × *desgovernar*; *sarrompa* de *rombus* per contaminació de *surriaca*; *borumballes* × *sarandejar* dóna *sarumballes*; *sarseguer* 'munió' < *seguer* 'rusc' × *sàrcia* 'xarxa', etc.

Un altre aspecte metodològic que cal subratllar és l'abús que l'autor fa de dos conceptes no gaire definits: el *sorotàptic* i el *mossàrab*. Són una mena de *deus ex machina* que arranja les etimologies controvertides o no gaire explícites. Tot d'un plegat que l'explicació d'un terme presenta algun escull es recorre a aquests conceptes, que no tenen cap base científica. Tant l'un com l'altre són dues ideologies en el sentit de doctrines sense fonament en la realitat, allò que diem malament *entelèquies*, l'aparició i propagació de les quals és deguda a interessos socials i polítics, i això s'aplica sobretot al concepte de *mossàrab*.

No és admissible atribuir a un enigmàtic poble sorotàptic (és a dir, poble dels Urnenfelder) una gran quantitat de mots, quan, en realitat, no sabem res d'aquest poble ni del seu parlar; encara és menys probable que, en cas d'existir, tingués alguna cosa a veure amb la península Ibèrica. L'examen seriós dut a terme per diversos lingüistes de les hipòtesis sorotàptiques ha pervingut a resultats negatius. Res no prova que en el segle VIII abans de Crist arribessin ací des de l'Europa cen-

tral aquests «sorotaptes» suposadament veïns dels baltoeslaus; els arqueòlegs i els historiadors no ens en diuen res. No cal citar massa exemples del diccionari: *barana, boc, brosta, càdec, carant, llosa*, etc.

Pitjor és per a nosaltres *la fallàcia del mossàrab*. Els mossàrabs són els cristians hispànics que visqueren sota la dominació sarraïna; és un concepte de litúrgia i d'història de l'art; però hom l'ha aplicat abusivament a la llengua i es pretén que els mossàrabs conservessin no solament la fe i el culte ans també la llengua romànica. Són, doncs, una espècie de numantins de la llatinitat.

I no solament això: hom parla del «mozàrabe peninsular» com d'un fenomen unitari. S'arriba a afirmar que hi degué haver una capa incontaminada, que va mantenir l'herència llatina transmesa pels visigots. Hi hauria hagut una unitat lingüística hispànica, amb la supremacia de la capital Toledo. Els mossàrabs de Lisboa i els de Castella serien germans o almenys cosins germans de parla dels mallorquins i valencians, usuaris aquests del que s'ha convingut dir-ne el *mozàrabe levantino*. Mots com *amo, contier, corder, falla, orxata, primatxer, ranc, roder, sapo, tonyina, voltor, xanguet, xoriguer* pertanyen a aquest selecte grup de «mossarabismes»,⁵ quan, per exemple, *corder* és un clar aragonesisme degut al comerç de la carn procedent de l'Aragó, o bé *xanguet* és un genovesisme BLANK > *ciang* (perquè aquests peixets formen com una clapa blanca en la mar), i l'*orxata* és l'*orzata* italiana (de la família d'*orzo* 'hordi'), etc. L'arbitrarietat arriba al clímax en tractar de *panyos* (VI, 239b), pretès mossarabisme valencià provocat per morisques amigades amb valencians, etc., quan *panyos* surt en obres tan poc meridionals com és l'inventari dels béns del barceloní Felip de Malla (BRABLB, 30, 1963-1964, p. 594, núm. 14) i ja abans (1396) en un procés de corts barceloní, on llegim: «Item es estat ordonat que les galees no porten banderes cendats ne *panyos* de senyal alcu sino del Comtat de Barchinona ço es barres grogues e vermelles solament» (AIEC, IV, 1911-1912, p. 86, núm. 5). També es veu en aquest article la mania accentuada de Coromines de culpabilitzar a tort i a dret el valencià de totes les entrades de castellanismes en la llengua.

Tot això del mossàrab és un invent (més o menys integrista cristià davant dels infidels sarraïns) que parteix de Francisco Javier Simonet, *Historia de los mozárabes de España*, Madrid, 1897-1903, invent que ha assolit un èxit notable. Aquests vocables qualificats de mossàrabs han servit a Coromines de calaix de sastre per qualificar mots que semblen de nissaga llatina però que tenen una etimologia que no resulta clara fonèticament. Coromines, fent-se el portantveus d'aquesta, diguem-ne, doctrina, ha donat ales als blavers valencians que rebutgen el caràcter català de llur parla; així pretenen que ja abans del rei Jaume es parlava un idioma mossàrab, que

5. Vegeu encara: «[...] el lèxic del *Procés de les olives* està carregat d'element mossàrab» (DECat, IX, 441a51-52; s. v. *xanguet*).

és el valencià modern. No puc pensar ni per un moment que Coromines s'adonés de l'explotació que hom faria de les seves idees. Però aquestes dues, diguem-ne, dèries, el sorotàptic i el mossàrab, faran envellir el seu diccionari abans d'hora.

Coromines posseeix també una fe cega en la primacia, en la superioritat, de la llengua catalana sobre totes les altres, sense tenir en compte el que fou la vida política i econòmica del nostre país en els «auris» segles xiv i xv. Per això explica com a catalanismes mots que considera passats a altres idiomes: *amainar*, *enjòlit*, *indi*, *sotsobre*, *vaivé*, etc., estarien en la base del que trobem a Castella o a França. Recordo que fa temps em va sobtar la idea de Coromines que el murcià *buey de agua* vingui del català, atès que aquesta llengua no coneix una formació així, com la tenen l'andalús o l'occità.

Quan l'autor no disposa de documentació per estintolar les seves afirmacions de superioritat catalana diu que els documents s'han perdut a causa dels tràngols pels quals va passar Catalunya al llarg de la seva història (com si els altres pobles haguessin estat sempre damunt un llit de roses). Així explica, per exemple, *paratge* o *placer* 'arenas auríferes', *rumb*, *vogavant*, etc. Quan algú gosa contradir-lo, se sulfura, s'irrita. Escolteu, per exemple, aquesta prosa parlant del terme nàutic *placer* (mot al meu parer pres del castellà): «Objecte de l'absurda negació de Colón i el seu deixeble Metzeltin, el qual es deshonra científicament posant la seva firma a una cosa coneguda públicament com a mentida». Afegiré que Metzeltin dóna documentació portuguesa del segle xv i castellana de començament del xvi, quan en català el mot surt en diccionaris del xix, que copien el DRAE. Si això que fa ací Coromines és ciència, pleguem!

4. ALTRES TAQUES LLEUS

No manca en l'obra de Coromines algun plagi, que l'autor amaga amb l'excusa que ja tenia abans aquesta idea, publicada per algun altre i deixada de banda, argumentant que la tenia anotada en «una cèdula de 1928», sens dubte perduda i només retrobada després d'aparèixer una monografia aliena (*enagar*, III, 311; *penya*, VI, 434a). En aquests lleus robatoris, Coromines posseeix una singular mestria (vegeu, per exemple, el tractament d'*anedó* en el diccionari sota *ànec* i després sota *deu* 'font'). I també moltíssimes mostres d'erudició de català antic amb esment de l'edició i pàgina on es troba el mot estudiat són preses, sense dir-ho, de l'Alcover-Moll o d'altres fonts amagades (que jo conec molt bé); és una ingènua erudició barata (cf. *volcà*, *parallamps*, *parençós*, *perdigàs*, etc.). També altres vegades per fugir de l'Alcover-Moll deixa de banda dades importants; així, s. v. *penya*, prescindeix de *pinacle* (per al qual Alcover-Moll dóna documentació des de 1366; Coromines només forneix dos exemples de *pinàcul* del 1392, i *pinyacle* l'indica sense cap referència quan l'altre diccionari el documenta bé).

Més greus em són els moltíssims insults i atzagaiades gratuïts adreçats a altres investigadors, sobretot als benemèrits autors del DCVB Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll i al del FEW Walther von Wartburg, però no sols a aquests (cf. s. v. *raça*: Contini és *feixistoide* i Wartburg *racista*). És ben conegut com va titllar de nazi un lingüista que havia estat presoner al camp de concentració de Buchenwald (s. v. *planta*). I les desqualificacions a Josep M. de Sagarra (s. v. *sexe*), J. V. Foix (el poeta de *Sol, i de dol*; s. v. *aigua*, I, 96a i nota 32) o bé a mossèn Collell («escriptors i filòlegs deliquescents o frívols de la mena del poetastre Collell, l'integrista de les perdurables noces de platí, calumniador faux-frère de l'heroic Mossèn Cinto», s. v. *pitjar*) són escandaloses. Tot sovint també silencia el treball de qui no té l'honor d'agradar-li. D'això, en sé alguna cosa.

És gran la quantitat d'explicacions, incisos i anècdotes completament estranys a la filologia i a l'etimologia que es troben en l'obra (cf. *aixeta*; *viola*, IX, 295b; *vol-dre*, IX, 369b). Són sovint innocents, però desplaçats. A quin filòleg europeu poden interessar, cito, «aquells xetons que anàvem a degustar en el Mas de damunt Sant Pere de Ribes amb Fabra, Casacuberta i Pau Vila» (I, 112b41-42)? I què fa que l'autor es comprés a Saragossa unes xirruques el 1965 i el 1966? (s. v. *xiruca*). O que mengés sopa de farigola cada nit? (s. v. *farigola*). Sovint el *significant* el porta a parlar del *significat*, i aquí s'esplaia amb lirismes o amb insults i comentaris que res no tenen a veure amb la filologia i la lingüística: vegeu, entre mil, s. v. *dissident* (VII, 894b48-58). Darrerament alguns han lloat aquests esplais més o menys poètics, tot semblant-los que la veritat etimològica no compta gaire al costat de les evocacions i les gemmes que s'amaguen entre els mots del diccionari. Penso que si volen poesia, fóra millor un llibret de versos i no pas un diccionari etimològic.

També cal dir que molts articles, sobretot de mots cultes, són pura traducció dels del diccionari castellà (cf. per exemple *bauxita*); de vegades això es confessa (s. v. *bèrnia*) i d'altres s'amaga. L'autor ben sovint remet al diccionari castellà i dona per entès un problema: «Havent-ne tractat en detall en el DCEC hi remetem» (s. v. *hopa*); «Veg. la discussió detinguda en DCEC-DECH amb la bibliografia que hi dono» (s. v. *huracà*); «Cito indicacions bibliogràfiques en el DCEC/DECH» (s. v. *hugonot*); «més detalls en DCEC IJADA» (s. v. *illada*); «Per a fonaments i discussió de l'etimologia, veg. DCEC/DECH JACERINO» (s. v. *Jaceran*). Vegeu encara el tractament de *arrimar*, *atracar...*, *raspar*, *redom*, *tabaco-tabac*, *tirar*, *tahur-tafur*, *tiorba*, *trabajar-treballar...*

Les referències internes són ben poc precises i amb manta errada; així, *hipèrbola* remet a *bòlid*, però no ho cerqueu aquí; *pégol* i *pegolera* remet en va a *pèsol* i ací en perdem la pista; *cardíac* envia a *cor* i aquí no hi és; *xalefa* envia a *xerec* i aquest s'esfuma.

Les indicacions bibliogràfiques (I, p. XV-XLIII) són veritablement anàrquiques, cosa que fa difícil la consulta i la comprovació de les dades del diccionari. I no solament són anàrquiques les referències, les quals farien caure d'esquena un biblio-

tecari o un bibliòfil, sinó que ben sovint el text adduït en els articles no consta en la llista bibliogràfica.⁶ O bé quin lector corrent traurà profit d'entrades com «Gerard de Cremona, glossari publicat en *Isis*»? La majoria de les edicions esmentades són velles i no s'han tingut en compte les més modernes i més autoritzades (cf. Ferrer, Sant Vicent, només II volums; els *Furs de València* no els cita mai; Febrer, A., ed. de 1878 [és la *Divina comèdia*, ed. Vidal i Valenciano, sense citar l'editor]; *Ctgs. de Sta. M.*, ed. del marquès de Valmar [desconeix la de Walter Mettmann]; al senyor J. M. Madurell i Marimon se li encoloma una *Gedichte der Troubadours* en quatre volums...). Cf. Bast-Bass!! Tampoc no s'hi troba una abreviatura «*An. Sa. Tarrac.*», apareguda s. v. *seure* (VII, 897). Envia, per exemple, s. v. *Moll*, a una ressenya de la *Gramàtica històrica catalana* d'aquest autor: «veg. la meva anàlisi publ. a *EstRAraron*, B. 1955» i aquí no hi és, etc. De debò que algú hauria de refer aquesta llista bibliogràfica i completar-la amb els esments que no hi són presents.

Les datacions del DECat són també d'allò més arbitrari, per exemple, el *Llibre del Consolat de Mar*, datat del segle XIII, quan Coromines usa una edició basada en texts del segle XVI, i és sabut que el ms. més antic del *Consolat* és del 1385; o bé el *Liber elegantiarum de Joan Esteve*, quasi sempre datat de 1471 (p. ex., s. v. *blanc*, però s. v. *sicari*, 1472), quan va aparèixer a Venècia el 1489 i duu una dedicatòria datada el 1472 (no sabem si aquesta és exacta). El mateix direm del *Blanquerna* i de l'adaptació de Bonllavi, etc.

Un requisit que trobo a faltar en aquest diccionari és una llista dels *etyma* llatins, àrabs o germànics que han perdurat en català, car interessa saber quins *etyma* són privatis d'aquesta llengua i quins comparteix (o no comparteix) amb altres parlars romànics. El magnífic índex de mots catalans que clou l'obra (volum X) no és suficient en aquest sentit. Hom voldria saber, per exemple i d'un cop d'ull, si BACULUM O BLANDUS O bé FRUMENTUM, INDAGARE O LACERARE han deixat descendència patrimonial en català, i aquesta ajuda hi manca.

5. A MANERA DE CONCLUSIÓ

He procurat ser objectiu, però constato, i em sap greu, que, en aquest cor de lloances que a casa nostra desperta l'obra de Coromines, he estat potser una mica dur en els meus judicis. Però és una aparença falsa. Aquesta obra em mereix el major respecte per la doctrinal aportació lingüística i pel treball ingent que Joan Coromines va dur a terme de manera incansable.

6. Un exemple entre centenars o milers de casos semblants: s. v. *badia* tenim un esment de Pereda, *Sotileza*, p. 257, 303 (DECat, I, 538a38-39). No sabem de quina edició es tracta, puix que aquest llibre no és citat a la bibliografia. El mateix direm de l'esment de *Cañas y barro* de V. Blasco Ibáñez, p. 72 (s. v. *busca*, II, 354b48), però de quina edició es tracta?, etc.

Comptat i debatut, deixant de banda rampells i crítiques desfermades, és molt útil de tenir, sobre qualsevol mot, reunides força dades filològiques (tretes en llur major part d'obres com el *Diccionari Aguiló*, el DCVB, el *Diccionario Balari* i l'«Inventari» d'Alart), així com la doctrina d'altres lingüistes i aportacions múltiples del mateix autor, tot això passat pel prisma i la crítica severa de Coromines, amb la seva gran capacitat per relacionar fets lingüístics allunyats entre si. L'autor posseïa una extraordinària formació de lingüista, molt més que no pas de filòleg.

Quan la descortesia és atenuada, la lectura dels articles del DECat (gairebé sempre escrits en un estil llampant i admirable) esdevé ben fructífera, engrescadora i encoratjadora. Entre els molts articles que m'han agradat i m'han convençut (alguns m'agraden i no em convencen) esmentaré el cas d'*aixecar* en el sentit d'«alçar, llevar», explicat bellament a partir de *SICCUS* (llat. *EXSICARE*), bé que la documentació antiga no és gaire completa i que deixi de banda la de València a l'edat mitjana i algun fet de l'Aragó antic (veg. les meves observacions a *Regles*, núm. 34). Tanmateix l'argumentació està ben conduïda i els passos semàntics resten aclarits: de «secar», passem a «secar un corrent d'aigua, una font», «alçar el llit d'un riu o canal obstruint amb preses», «elevant el nivell d'un terreny» i finalment el significat actual de «llevar, alçar». Uns altres mots tractats de manera admirable són, per exemple, *minyó* o *ròneg*, amb abundosa documentació, completíssima anàlisi semàntica, a més del fet de relacionar dades de diversos idiomes o d'estudiar resultats d'un mateix ètimon dins diversos territoris.

No pensem que en matèria d'etimologia i d'història lèxica està tot fet. Resta molt per estudiar. Però l'exemple de laboriositat i d'entusiasme per la llengua que ens donà Joan Coromines és un esperó i convidria, en la mesura que cadascú pugui, imitar-lo.

Com he dit sovint referint-me al DCVB d'Alcover i Moll, no sabia prescindir d'aquesta obra que m'ha ensenyat molt. Ara em plau aplicar-ho així mateix al DECat, diccionari que consulto diverses vegades cada dia i sempre amb profit (positiu o negatiu). El que compta és el grandios llegat de Joan Coromines, llegat transcendental per al coneixement de la nostra llengua. Això és el que li hem d'agrair.

GERMÀ COLÓN DOMÈNECH
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Basilea

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ I FUSTER, Marià (1988). *Diccionari Aguiló*. Barcelona: Altafulla. 4 v. (8 toms). [Edició facsímil; 1a ed., 1914-1934]
- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (1926-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll.

- Alfons X (1889). *Cantigas de Santa María*. Ed. a cura del marquès de Valmar. Madrid: Real Academia Española.
- (1981). *Cantigas de Santa María*. Ed. a cura de Walter Mettmann. Vigo: Edicions Xerais de Galicia.
- ALVAR, Manuel (1964). *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía*. Granada: Universidad de Granada: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- (1975-1978). *Atlas lingüístico y etnográfico de las Islas Canarias*. Las Palmas: Ediciones del Excmo. Cabildo Insular de Gran Canaria; Madrid: La Muralla.
- (1979-1983). *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y La Rioja*. Madrid: La Muralla.
- BALARI I JOVANY, Josep (192-?). *Diccionario Balari: Inventario lexicográfico de la lengua catalana*. Barcelona. Impr. Elzeviriana y Libr. Camí.
- BLASCO IBÁÑEZ, Vicente (1867-1928). *Cañas y barro*. Esplugues de Llobregat: Plaza & Janés.
- COLÓN, Germà [ed.] (1981-1987). *Llibre del Consolat de Mar*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- (2001). Les regles d'esquivar vocables: *Autoria i entorn lingüístic*. Barcelona: Societat Catalana de Llengua i Literatura.
- (2003). *De Ramon Llull al diccionari Fabra: acostament lingüístic als monuments de les lletres catalanes*. Fundació Germà Colón Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COROMINES, J. (1955-1957). *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Madrid: Gredos; Berna: Francke. 4 v.
- (1980-1991). *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos. 6 v. [Amb la col·laboració de José A. Pascual]
- (1980-2001). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: La Caixa. 10 v.
- (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial: La Caixa. 8 v.
- DANTE ALIGHIERI (1979). *Divina comèdia*. Barcelona: Barcino. [Versió catalana d'Andreu Febrer a cura d'Annamaria Gallina]
- Diccionario de la Real Academia Española*. Madrid.
- ESTEVE, Joan (1988). *Liber elegantiarum*. Estudi preliminar de Germà Colón. Castelló de la Plana: Inculca.
- FERRER, Vicenç, sant (1934). *Sermons*. Barcelona: Barcino.
- Furs de València* (1970). Ed. a cura de Germà Colón i Arcadi Garcia. Barcelona: Barcino.
- JABERG, Karl; JUD, Jacob (1928-1940). *Sprach-und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. Zofingen: Ringier. [També citat AIS, *Atlante italo-svizzero*]
- KANNEGIESSER, Karl Ludwig (1990-1994). *Gedichte der troubadours*. Manchen: K. G. Saur.
- LACAVALLERIA I DULAC, Joan (1696). *Gazophylacium catalano-latinum*.
- MOLL, F. de Borja (1991). *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València.
- PEREDA, José María de (1888). *Sotileza*. Madrid: Imprenta y fundición de Tello.
- SEGUY, Jean (1971). *Atlas linguistique de la Gascogne*. París: Editions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- SIMONET, Francisco Javier (1897-1903). *Historia de los mozárabes de España, deducida de los mejores y más auténticos testimonios de los escritores cristianos y árabes*. Madrid: Viuda e hijos de M. Tello.